

Presjek Berdjajevljeve misli pod vidom osobne i društvene dimenzije grijeha

Ivan Devčić, Rijeka

UDK 233.1
233.1 : 1 Berdjajev
Izvorni znanstveni rad

Ne možemo očekivati da ćemo u Berdjajevljevoj filozofiji naći neku sustavnu raspravu o grijehu u klasičnom smislu riječi. To ipak ne znači da on ne govori o grijehu. Ali taj je govor najčešće implicitan, uvijen u promišljanja o palom i idealnom stanju svijeta i čovjeka. U tom je smislu u Berdjajevljevoj filozofiji “objektivacija” sinonim za “grijev”, a stvaralačko nemirenje s objektivacijom sinonim za vrlinu. Čitanje njegove filozofije s motrišta osobne i društvene dimenzije grijeha pokazuje, kako mi se čini, tri dimenzije grijeha: objektivnu, subjektivnu i kršćansku. Slijedimo navedeni red.

1. OBJEKTIVNI GRIJEH

Berdjajev pripisuje veliko značenje onom što se u kršćanstvu naziva “istočni grijeh”, a on ga zove “grješni pad”. Pritom posebno naglašava da je to bio grijeh u metafizičko-religioznom, a ne u moralnom smislu: “On leži beskonačno dublje nego ćudorednost, ta izvedena i individualna pojava ljudske psihe. Grješni pad izvršen je u mističkoj dubini svijeta, to je tajanstveni čin metafizičke slobode, rascjep u bitku i ropstvo njegovih dijelova, a ne prekršaj moralnog zakona. Čisto moralno shvaćanje grješnog pada odviše je ljudsko i odviše racionalno, ne religiozno i mistično. Gotovo je smiješno otpad svijeta od Boga, religiozno-mistički rascjep, tajanstveni raspad bitka označavati kao nemoralnost, kao jednostavno prekoračenje ćudorednog zakona” (*NRSO XXVI*).¹

¹ U izlaganju su korištena sljedeća Berdjajevljeva djela:
- *Samospoznanie* (skr. SP), Novi Sad 1987., cit. prema srpskom prijevodu prilagođenom hrvatskom jezičnom standardu.

U svezi s time Berdjajev kritizira i biblijsko učenje o grješnom padu, tvrdeći da se u njemu ne razlučuje ono što se dogodilo u vremenu od onoga što se dogodilo prije nastanka vremena. Drugim riječima, prema Berdjajevu “istočni grijeh nije mogao imati početak u vremenu i u ovom svijetu” (FS 138).

Štoviše, jedna od posljedica tog predvremenskog pada je samo historijsko i kozmičko vrijeme. No, i sve ostale strukture ovog svijeta su njegove posljedice, među njima logički zakoni i diskurzivno mišljenje, moral i moralni zakon, država i njezine institucije, tj. vlast općega nad individualnim i nužnosti nad slobodom. Grješni pad je razorio iskonsko zajedništvo i jedinstvo bitka, u kojem je sve u svemu. To stanje želi se “zakrpati” logičkim, moralnim i pravnim zakonima, što znači da su one grješnog podrijetla.

Ove intuicije i teze svoje mladenačke filozofije Berdjajev je poslije produbio i objedinio u pojmu “objektivacija”. U tom smislu u djelu “Ja i svijet objekata”, iz njegova zrelog razdoblja, čitamo: “Svijet je bio stvoren u poretku unutarnjeg postojanja i unutarnje zajednice i zajedništva, u poretku duha. I on je od tog poretka otpao u drugi poredak, u objektivirani i prinudno socijalizirani poredak” (JS 48). To znači da grješni pad ili objektivacija predstavljaju svojevrsnu “eksteriorizaciju” ili “izvanjštenje” stvarnosti.

Posljedice toga su dalekosežne i višestruke. Subjekt doživljava kao sebi tuđe i strano ono što bi mu po sebi trebalo

-
- *F. A. Lange und die kritische Philosophie in ihrer Beziehung zum Sozialismus* (skr. FAL). Neue Zeit 18 (1899.-1900.), Bd. 2, 132-140, 164-174, 196-207.
 - *Sub'ektivizm i individualizm v obščestvennoj filosofii* (skr. SIOF), St. Petersburg, 1901.
 - *Ja i mir ob'ektov* (skr. JS), cit. prema hrv. pr., Zagreb, 1984.
 - *Novoe religioznoe soznanie i obščestvenost* (skr. NRSO), St. Petersburg, 1907.
 - *Filosofija svobody* (skr. FS), Moskva, 1911.
 - *Duch i real'nost* (skr. DR), cit. prema hr. pr., Pariž, 1937.
 - *Eksistencijal'naja dialektika božanstvennogo i čelovečeskogo* (skr. ED), Pariž, 1952.
 - *O rapstve i svobode čeloveka* (skr. ČRS), cit. prema srpskom pr., Novi Sad, 1991.
 - *Smysl tvorčestva* (skr. ST), Moskva, 1916.
 - *Carstvo ducha i carstvo Kesarja* (skr. CDCK), Pariž, 1951.
 - *Das Schicksal des Menschen in unserer Zeit* (skr. SMUZ), Luzern, 1935.
 - *Sub specie aeternitatis*, (skr. SAE), St. Petersburg, 1907.

biti blizu. Zbog toga je objektivacija "svijet začaran" (JS 48), svijet "nesretne svijesti koja je 'uvijek raskol i lom (jer) pretpostavlja suprotnost između subjekta i objekta, što je unesrećuje" (ED 191). U tom stanju čovjek doživljava najprije Boga kao njemu stranu, daleku i prijeteću stvarnost, što se npr. odražava u poimanju Boga kao "Apsolutnog Bitka" pred kojim je sve ništavno, kao Gospodara u odnosu na koga je čovjek rob, kao Vladara koji je svemoćan. Slično se eksteriorizira i otuđuje i priroda, koju čovjek doživljava kao nešto iznad sebe, kao stranu silu koja ga određuje i determinira izvana, uništavajući time njegovu slobodu i osobu. Posljedica čovjekove borbe s prirodom je civilizacija, ali i nju, koju je sam stvorio, on osjeća kao nešto sebi strano i opasno, zbog čega uvijek iznova pokušava od nje pobjeći povratkom prirodi. Izvanjštenje međuljudskih odnosa pretvara "ti" u "ono", a "mi" u "društvo", shvaćeno kao čisto izvanjsko zajedništvo.

No, time što sve doživljava kao sebi strano, tuđe i daleko, i sam subjekt se pretvara u objekt, prestaje biti egzistencijalni subjekt u kojemu svijet postoji na unutarnji način. U takvom stanju subjekt se osjeća osamljen, tjeskobnim, ugroženim, zabrinutim za sebe i svoju budućnost, pritisnutim osjećajima krivnje i izgubljenosti. "Kad 'ja' proživljavam svoju osamljenost u osobito oštrom i krajnjem obliku, tada mi sve izgleda strano i tuđe. 'Ja' nije u svom zavičaju, nije u zavičaju svoga duha, nego u stranom svijetu... 'Ja' je pred objektom, pred svakim objektom, ma kako da je ono s njim vezano, uvijek osamljeno. To je temeljna istina." (JS 71).

Svoje osamljenosti i strahove čovjek pokušava umanjiti i prevladati na različite načine. Jedni posežu za individualističkim i anarhističkim radikaliziranjem osamljenosti, tj. za potpunim nijekanjem drugoga. To je po Berdjajevu "gubitak sposobnosti istinskog prihvaćanja realnosti" (ČRS 128). Drugi je način "sablazan i ropstvo kolektivizma" (ČRS 185), u kojemu se događa "socijalizacija i kolektivizacija ne samo privrednog i političkog života nego i savjesti, misli, stvaralaštva, eksteriorizacija savjesti, tj. njezino prenošenje iz dubine čovjeka, kao duhovnog bića, na van u kolektiv" (CDCK 108). S druge strane, zlu i ropstvu civilizacije želi se suprotstaviti traženjem povratka nekoj diviniziranoj prirodi, što Berdjajev

naziva “kozmičkom sablazni”. Od sadašnjosti se bježi bilo idealiziranjem prošlosti, bilo traženjem u budućnosti potpunog savršenstva.

Sve to pokazuje da se čovjek u objektiviranom, palom svijetu osjeća kao stranac, zbog čega želi iz njega pobjeći. No, rješenje nije u bijegu, nego u stvaralačkoj preobrazbi svijeta, u njegovu oslobođenju od grijeha objektivacije. No tu se pojavljuje problem neuspjeha stvaralaštva. U objektiviranom svijetu ne samo da je teško djelovati iz slobode, što je upravo stvaralaštvo, nego i kada stvaralački proboji uspiju, rezultati stvaralaštva se na kraju opet objektiviraju i na neki način okreću protiv onoga tko ih je stvorio porobljujući ga iznova. “Ognjeni stvaralački duh ne može se prepoznati u svojim proiz-vodima, u svojim knjigama, teorijama, sustavima, umjetničkim djelima, ustanovama. Objektivacija u povijesti, u kulturi veliko je djelo aktivnog stvaralačkog duha, ali ona je također veliki neuspjeh” (DR 60).

Znači li to da je svijet definitivno objektiviran, da je grijeh nepobjediv? Berdjajev se s time ne može složiti, nego čvrsto vjeruje u pobjedu nad objektivacijom. Da bi to bilo moguće, potrebno je promijeniti svijest koja stvara objektivaciju, tj. potrebno je da čovjek počne drukčije zamišljati sebe i svoj odnos prema svijetu bića, kao i prema Bogu. On je čvrsto uvjeren da pogrešna, iluzorna svijest stvara objektivaciju i da svijet objekata postoji samo zahvaljujući njoj. Nadalje je potrebno da borba protiv objektivacije bude zajednički čin, jer: “Čovjek ne može individualnim činom razrušiti svijet objektivacije, on može samo dosegnuti unutarnju slobodu od ovoga svijeta. No, rušenje svijeta objektivacije je socijalni i historijski čin. To znači da bi se pri doseganju više duhovne povezanosti među ljudima svijet činio drukčijim i njegova bi spoznaja bila drukčija” (ČRS 116).

Ipak, same ljudske sile su nedostatne, ma kakav god bio odnos među ljudima. Stoga Berdjajev ističe: “Svijet objektivacije može se razoriti čovjekovim stvaralačkim naporom, ali samo zato što će u tom stvaralačkom naporu sudjelovati i Bog” (DR 183).

2. SUBJEKTIVNI GRIJEH

S obzirom na grijeh pojedinca Berdjajev u različitim razdobljima svoje filozofije daje različite, pa i oprečne odgovore.

U najranijem razdoblju svoje filozofije on stoji na pozicijama kritičkog marksista koji ono što se naziva grijehom vidi u neprilagođenosti pojedinca općemu. Do ove neprilagođenosti dolazi ako se pojedinac ne stavi na stranu napredne društvene klase, koja je u kapitalističkom društvu proletarijat: "Samo proletarijat nema interesa za iskrivljavanje istine, može joj odvažno gledati u oči, jer se nema čega bojati. Za proletarijat radi nužnost socijalnog procesa, u njemu se individualno-psihološka svijest pokriva s transcendentnom logičkom i etičkom, stoga on u svom mišljenju nosi istinu, a u svom djelovanju moralno dobro" (FAL 203), tvrdi samouvjereno mladi Berdjajev. Stoga, ne prilagoditi se psihi proletarijata, znači ne biti u istini, odnosno biti na suprotnoj strani općeg moralnog zakona.

Berdjajev nastoji to potkrijepiti i sociološki tvrdeći: "Osoba (individualnost) nastaje, živi i razvija se u društvenom okruženju kojemu sve zahvaljuje. Za sociologa ne postoji u osobi nikakav drugi sadržaj osim onaj koji je u nju stavila društvena okolina; društvo stvara njezinu individualnost..." (SIOF 147). Tu sociološku konstataciju on proširuje u antropološko-filozofsku ističući: "Sveti ideali osobe i sve veliko u životu čovjeka, za što se isplati živjeti, sve je to rezultat prilagodbe općemu i povezivanja s univerzalnim koje se nalazi izvan uskog obzora individuuma, izvan njegovih uskih individualnih interesa" (SIOF 170).

U skladu s time moglo bi se reći da je za ranog Berdjajeva neprilagođenost razuma objektivnoj stvarnosti, slobode povijesnoj nužnosti, pojedinca društvu, istoznačno s onim što označavamo kao grijeh, iako Berdjajev sam taj pojam ne rabi.

Ubrzo zatim on zastupa nešto posve suprotno, smatrajući neprilagođenost okolini vrlinom, a ne grijehom. Pritom istodobno ističe potrebu unutarnje prilagođenosti, tvrdeći "da se čudorednost sastoji, prije svega, u unutarnjem odnosu čovjeka prema sebi samom, u traženju i ostvarivanju njegova duhovnog 'ja', u pobjedi 'normativne' svijesti nad 'empirijskom'" (SAE 73). Usporedo s time prilagođenost okolini

poistovjećuje s buržujskim svjetonazorom, koji ovako opisuje: "Buržoazija protjeruje metafizički idealizam iz duhovnog života čovječanstva kao praktički beskoristan. Ona u umjetnosti afirmira realizam i stvara njegov ekstremni oblik - naturalizam. Naturalizam vjerno odražava društvo 19. stoljeća u svojoj njegovoj ogavnosti... Idealizam se protjeruje iz ljudskih doživljaja, a umjetnost ga ne može ponovno proizvesti. Hedonizam se u 18. st. borio protiv autoritarnih kriterija dobra i zla i to je opravdavalo njegovo postojanje. U 19. stoljeću nestalo je to idealističko strujanje iz teorije i prakse vladajuće klase, a utvrdio se utilitarni životni nazor, nazor trgovaca kojima su knjige primitaka i izdataka najviši moralni svjetionik... U 18. stoljeću istaknuta je duboka idealistička ideja 'prirodnog prava', koja je služila kao oslonac u političkoj borbi. Evolucionisti našeg stoljeća uništili su tu ideju, zbog čega je liberalni oportunist postao pravac vladajuće politike. Jednom riječi, mi moramo, uz socijalnu buržoaziju, priznati također duboku duhovnu i kulturnu buržoaziju društva 19. stoljeća, buržoaziju koja je život lišila njegova cvata i umanjila mu vrijednost" (SAE 9 sl.).

Moglo bi se stoga reći da je za Berdjajeva u ovom razdoblju njegova filozofiranja drugo ime za grijeh buržujski naturalizam, utilitarizam i evolucionizam, tj. život bez viših duhovnih ideala i sadržaja, bez transcendentnih stremljenja, život u kojemu cilj opravdava sredstvo, u kojemu ne postoji objektivna istina i dobro. On takav životni svjetonazor otkriva posvuda. Nalazi ga u marksizmu koji se zadržao na prosvjedu protiv "socijalno-materijalne gladi" u buržoaskom društvu, ali nije spoznao važnost borbe i protiv "duhovno-idejne gladi", kao ni nužnost afirmiranja konkretne ljudske osobe, umjesto apstraktnoga nepostojećeg čovječanstva. "Religija napretka i religija socijalizma izgrađuju život u perspektivi vremenitosti, vremenitog usavršavanja. Ali život se može graditi i u perspektivi vječnosti koja svaki moment bitka okreće u apsolutno dobro, i to za svaku osobu, a ne za apstraktno još nepostojeće čovječanstvo" (NRSO 79), ističe Berdjajev.

Isti svjetonazor karakterizira i Kantov moralizam, štoviše, on predstavlja opravdanje "malograđanštine" suvremenoga društva: "Iza svih tih racionalističkih i moralističkih pokušaja skriva se duboka malograđanština suvremenoga društva,

nametljiva i samozadovoljna svakidašnjica. Kantove etičke norme, na kojima se idealizam njemačkih profesora nadahnjuje u tolikoj mjeri, prožete su dubokom malograđanštinom. Umom filozofirajućih filistara opravdati se može moral svakidašnjice, ali moralni problem počinje ondje gdje tragedija počinje, i samo ljudi tragedije imaju nutarnje pravo govoriti o dobru i zlu” (SAE 270 sl.). To znači da se, prema Berdjajevu, etički problem u pravom smislu riječi javlja i postoji kod ljudi koji osjećaju svoju neusklađenost i neprilagođenost svakidašnjici, tj. objektiviranom svijetu, u kojemu apstraktno opće i univerzalno dominira nad konkretno individualnim. Iz toga se rađa tragedija, koja je upravo povezana “s napuknućem na onome mjestu gdje se individualno i univerzalno dodiruju” (SAE 258).

Prilagođenost postojećem, objektivnom, svakidašnjem Berdjajev posebno otkriva u umjetničkim pravicima kao što su klasicizam i realizam (naturalizam). Klasicizam je umjetnički odraz poganskog antičkog svjetonazora, usredotočenog na imanenciju, u kojemu je čovjek zatvoren u granice ovog svijeta i podložan njegovim silama. Zbog toga u klasičnoj umjetnosti nema uzleta prema drugome svijetu, ona nikamo ne zove, nego čovjeka ostavlja ovdje, u ovom svijetu. Još je neumoljivija kritika koju Berdjajev upućuje realizmu, jer, iako se i klasicizam i realizam prilagođuju ovom svijetu, razlika je u tome što prvi ističe njegovu ljepotu, a drugi se prilagođuje ružnoći ovog svijeta, uvjeren da je ružnoća realnija od ljepote. Zbog toga se “realizam najviše udaljava od biti svakog stvaralačkog čina, on je najnestvaralačkiji oblik umjetnosti” i kao takav “davi i guši stvaralačke zanose umjetnika”, jer “umjetnik vjeruje da je ljepota stvarnija od ružnoće ovoga svijeta” (ST 231).

Grijev je, dakle, prilagođenost, a vrlina neprilagođenost objektiviranom, buržoaskom svijetu i svjetonazoru. Griješi onaj koji opravdava ovaj svijet i prilagođenost njemu, odnosno koji ne mašta o drukčijem svijetu, niti se trudi da iziđe iz okova ovoga svijeta. Na toj crti Berdjajev razvija svoju ideju

stvaralaštva, koja je “možda najoriginalnija, u svakom slučaju za njega najkarakterističnija ideja”.²

Držeći se motrišta s kojega ovdje čitamo Berdjajevljevu filozofiju, možda su, od nekoliko definicija stvaralaštva koje je on dao, najvažnije ove dvije:

Prva: “Stvaralački čin je za mene predstavljao transcendiranje, izlazak izvan granica imanentne stvarnosti, proboj slobode kroz nužnost. U izvjesnom bi se smislu moglo reći da je ljubav prema stvaralaštvu zapravo ‘ne-ljubav’ prema ‘svijetu’, nemogućnost ostajanja u granicama ovoga ‘svijeta’. Zato u stvaralaštvu postoji eshatološki moment” (SP 261).

I druga: “Da bi čovjek živio dostojno i da ga ne bi ponizila i samljela svjetska nužnost, socijalna svakodnevnica, neophodno je u stvaralačkom usponu izići iz imanentnog kruga ‘stvarnosti’, neophodno je izazvati lik, zamisliti drugi svijet, nov u usporedbi s tom svjetskom stvarnošću (novo nebo i nova zemlja)” (SP 261).

Sam nam Berdjajev u jednom lijepom odlomku svoje autobiografije opisuje kakav je oslobađajući učinak na njega imalo iznenadno otkriće ideje stvaralaštva: “Proživio sam razdoblje spoznaje potištenosti zbog grijeha... i evo, svladao sam stanje potištenosti, iskusio sam stanje velikog uspona, što je predstavljalo pravi unutarnji potres i ozarenost. To se sve događalo ljeti, u selu. Ležao sam u postelji, i pred samo jutro moje je cjelokupno biće bilo potreseno stvaralačkim usponom i jaka me je svjetlost obasjala. Prešao sam put od potištenosti grijehom na stvaralačko nadahnuće. Shvatio sam da spoznaja grješnosti mora prijeći u spoznaju stvaralačkog uspona, jer inače čovjek pada” (SP 250).

Berdjajev opisuje, dakle, otkriće ideje stvaralaštva kao neki mistički doživljaj koji mu je iznenada bio darovan. Ali, s druge strane, svatko tko slijedi njegov filozofski razvoj može utvrditi da se ta ideja postupno u njemu razvijala i sazrijevala. Ipak je ovaj citat, bez obzira na to kako je Berdjajev došao do ideje stvaralaštva, značajan ako pokazuje povezanost stvaralaštva s prevladavanjem stanja grješnosti. Stvaralaštvo je za Berdjajeva način kako čovjek može svladati “potištenost zbog

² F. A. Stepun, *Mystische Weltanschauung. Fünf Gestalten des russischen Symbolismus*, München, 1964., str. 142.

grijeha”, tj. kako se može opravdati i spasiti. U tom smislu on izjavljuje: “Uopće nisam postavljao pitanje o opravdanju stvaralaštva, postavljao sam pitanje o opravdanju stvaralaštvom” (SP 250).

Ali, pored tog više negativnog religiozno-antropološkog značenja stvaralaštva, postoji i pozitivno. Stvaralaštvo je čovjekov odgovor Bogu, jer “Bog očekuje od čovjeka stvaralački akt kao odgovor na stvaralački akt Boga” (SP 251). Štoviše, “stvaralaštvo predstavlja nastavak stvaranja svijeta” (SP 256), stoga ima duboko metafizičko-religiozno značenje.

Takvo zamišljeno stvaralaštvo pretpostavlja osobu kao individualno i neponovljivo biće koje samo sebe određuje iznutra, iz slobode potpomognute milošću. Svaka određenost izvana predstavlja, u Berdjajevljevim očima, prilagođivanje ovom svijetu, a time i gubitak slobode i osobnosti. Stoga će, govoreći o moralnom stvaralaštvu, Berdjajev već u jednoj od ranijih faza svojega filozofiranja istaknuti: “Postoji toliko mogućnosti rješenja moralnog problema koliko je osoba u svijetu, premda se uvijek ostvaruje isto apsolutno dobro - punina i sloboda transcendentnog bitka” (SAE 271). A suvremenu krizu morala shvaća kao nagovještaj novoga, stvaralačkog morala: “U svjetskoj krizi morala probija se žeđ za moralnim stvaralaštvom, za moralom kao stvaralaštvom, a ne poslušnošću” (ST 255). Slično zamjećuje i na drugim područjima: “U moralnom životu, kao i u spoznajnom, umjetničkom, spolnom životu, novi čovjek žudi za stvaranjem novog života, a ne samo za poslušnim podnošenjem posljedica grijeha i za prilagođivanjem uvjetima ovog svijeta” (ST 255).

U religiji stvaralaštvo znači “oslobođenje od ograničenosti i ropstva ovoga svijeta, pobožanstvenjenje čovjeka... izlazak iz tragedije i muke nepomirljivih suprotnosti... pomirenje neba i zemlje, tijela i duha, čovječanstva i božanstva, osobe i svemira” (NRSO XXXV). Filozofija je stvaralačka ako je proročka, a metafizika ako u nama budi svijest “da se svjetski bitak mora osloboditi iz okova ‘materije’, iz zakonomjernosti ‘prirode’ koja nas gnječi, da prostor i vrijeme moraju nestati kao mora”, što je prema Berdjajevu “u skladu sa zadnjom najvažnijom i najtajanstvenijom idejom religiozne svijesti o preobraženju ‘zemlje’, o preobraženju ‘tijela’” (SAE 352). Spoznaja ima stvaralački karakter kada otkriva “smisao iza

besmisla, poredak iza besporetka, kozmos iza kaosa” (JS 55), štoviše, kada to ne samo otkriva nego i stvara, što je upravo svojstvo intuicije koju Berdjajev definira upravo kao “stvaralaštvo smisla, aktivno osmišljavanje, prodor smisla u tminu, svjetlo sinulo u tmini” (JS 58).

Paradigmu svakog stvaralaštva predstavlja umjetničko stvaralaštvo, koje naš autor ovako opisuje: “U umjetnosti stvaralačka pobjeda nad težinom ‘ovog svijeta’, nije nipošto upriličenje ovom ‘svijetu’. Umjetnički čin je direktno oprečan svakom otežavanju, u njemu je oslobođenje. Bit umjetničkog stvaralaštva je pobjeda nad težinom nužnosti. U umjetnosti čovjek živi izvan sebe, izvan svoje težine, težine života. Svaki stvaralački umjetnički čin je djelomična preobrazba života. U umjetničkom zapažanju svijet nam je dan već prosvjetljen i oslobođen, u njemu se čovjek tegobno probija kroz težinu svijeta. U stvaralačko-umjetničkom odnosu prema svijetu otvara se onaj svijet” (ST 219).

Pojedinac i cijelo čovječanstvo griješe, dakle, kada se prilagođuju palom svijetu, umjesto da ga stvaralački preobražavaju. Grijeh je odreći se vlastite osobnosti i slobode pod pritiskom općedruštvenih i prirodnih nužnosti, te shvaćanje i prihvaćanje ovakvog stanja svijeta kao nečega konačnog i nepromjenljivog, štoviše, kao neke izvorne datosti. Grijeh je ponavljanje i imitiranje, automatizam, podložnost izvanjskim utjecajima do te mjere da oni određuju savjest, tj. vrjednovanje istine i laži, dobra i zla. Grijeh je ne vidjeti apsurdnost i besmislenost svijeta u kojem živimo, i istodobno ne vjerovati “u duh s kojim je povezana sloboda i u smisao koji može pobijediti besmislenost i preobraziti svijet” (CDCK 22).

3. GRIJEH POVLJESNOG KRŠĆANSTVA

Berdjajev nije prošao kroz tradicionalni pravoslavni odgoj, jer je u njegovoj obitelji vladalo prosvjetiteljsko ozračje nadahnuto Voltaireom. Zbog toga je tek početkom moskovskog razdoblja svog života (tj. 1907.) osjetio ljepotu starih crkava i ortodoksne liturgije. Ipak nikada nije postao pravoslavac u

tradicionalnom smislu. Štoviše, tradicionalno pravoslavlje činilo mu se svojevrsnom sektom.

Istodobno je isticao da u njegovu životu nije bilo religioznog obraćenja u smislu “naglog preokreta, prijelaza od savršene tmine do savršene svjetlosti” (SP 216), nego je sebe u jednom trenutku svog života, koji nije mogao povezati s određenim datumom, spoznao kao kršćanina i krenuo putem kršćanstva.

To ne znači da je njegov put prema kršćanstvu bio posve samostalan, bez vanjskih utjecaja. On sam priznaje kakvo je značenje u tom smislu imala “Legenda o Velikom Inkvizitoru” F. M. Dostojevskog: “U moje je srce ušao lik Krista iz ‘Legende o Velikom Inkvizitoru’, prihvatio sam Krista iz Legende. Krist je za mene ostao zauvijek povezan sa slobodom duha” (SP 221 sl.).

U tako shvaćenom Kristu Berdjajev nalazi ne samo jamstvo slobode nego i mogućnost pomirenja individualnoga s univerzalnim, ljudskoga s božanskim, zbog čega smatra da je jedini pravi smisao povijesti ostvarenje kristološkog principa.

U skladu s time Berdjajev i izvorno kršćanstvo doživljava kao religiju slobode i stvaralaštva. No, od takvog se izvornog evanđeoskog kršćanstva razlikuje povijesno kršćanstvo, koje je samo prividno izabralo Krista, a stvarno Velikog Inkvizitora. To znači da se povijesno kršćanstvo prilagodilo palom svijetu i njegovim zakonitostima, umjesto da ga je zanijekalo i transcendiralo stvaralačkim predočavanjem i ostvarivanjem drukčijeg svijeta. Stoga se Berdjajevu čini da je “tradicionalni moral kršćanskog svijeta buržujski u najdubljem smislu te riječi” (ST 247) odnosno, da je “historijska objektivacija iznakazila kršćanski duh do neprepoznatljivosti” (SMUZ 11). “Zbog toga je sud nad poviješću također sud nad povijesnim kršćanstvom” (SMUZ 19).

Raščlanjujući moral tradicionalnog kršćanstva, Berdjajev otkriva da je on sinteza pretkršćanskog morala roda i kršćanskog morala osobe. Upravo je zahvaljujući tome kršćanstvo postalo prihvatljivo i uporabljivo za ovaj svijet. Bez te sinteze, tj. samo “na kršćanskom moralu osobe, nikada se ne bi mogao izgraditi nikakav svjetski, rodovski, društveni poredak” (ST 250), smatra naš autor, objašnjavajući to

tvrdnjom da je kršćanski moral osobe sav usmjeren na nijekanje ovoga svijeta u ime drugog svijeta.

Glavni grijeh povijesnog kršćanstva leži u tome što “nije razotkrilo stvaralački moral novozavjetne, evanđeoske ljubavi” (ST 245). Znademo li kakvo značenje Berdjajev pripisuje stvaralaštvu, jasno nam je koliko je velik i težak taj grijeh. Umjesto da otkrije stvaralački moral, povijesno je kršćanstvo blagu vijest evanđelja zamijenilo moralom kategoričkog imperativa i etikom straha, zabrinutosti i koristi. U tom je smislu kršćanski svijet naprosto “zaražen utilitarnim moralom prilagođenosti, kriterijima koristi i uspješnog uređenja ovog otežalog svijeta”; čudoređem izrazito neprijateljski raspoloženim “prema svakom heroizmu, svakom herojskom intenziviranju života, herojskom usponu, herojskoj žrtvi”, moralom koji boluje od oportunitizma i od patosa malih djela i skromnih pothvata, a nepoletnost i nepokretnost uzdiže gotovo na razinu religioznog podviga (usp. ST 246).

Postoji, međutim, i pozitivnija varijanta povijesnog kršćanstva, povezana s otkrićem i afirmacijom ideje osobnog otkupljenja i spasenja pomoću odricanja i žrtve. Berdjajev ističe da se u tom moralu otkupljenja nalazi nešto vječno i neprolazno, a u svezi je “s asketskom mistikom pobjede ovog ‘svijeta’, s odricanjem od prividnih dobara ovog svijeta, s unutaršnjim prolazom kroz Golgotu” (ST 251). On smatra da je to nužna pretpostavka za stvaralaštvo, jer: “Tko ne zna za to nutarnje djelo poslušnosti i odricanja, taj ne može ići uvis. Svaki je put u visinu žrtven i pretpostavlja nutarnje duhovno djelo svlačenja sa sebe starog Adama” (ST 250). U skladu s time on će, analizirajući pojavu renesanse, doći do zaključka da je neviđenu stvaralačku energiju tog razdoblja pripremio i akumulirao srednjovjekovni asketizam. Unatoč tome Berdjajev će do kraja ostati kod teze da je najveći i neoprostivi grijeh povijesnog kršćanstva to što nije otkrilo stvaralački poziv čovjeka. Pri iznošenju takvih tvrdnji on se uopće ne brine da ih uskladi s drugim svojim tezama, npr. da je umjetnost kršćanstva romantizam kojemu je svojstvena transcendentna težnja i žeđ za svijetom koji leži iza granica ovog svijeta, te da je tragedija renesanse povezana s nesposobnošću potpunog prihvaćanja imanentnih ideala antike zbog kršćanskog transcendentnog osjećaja bića koji je “toliko duboko zahvatio

čovjekovu prirodu da je postalo nemoguće potpuno i završeno ispovijedanje imanentnih ideala života" (ST 225).

Ostaje nejasno zašto Berdjajev takve doprinose i utjecaje kršćanstva nije shvaćao i tumačio u smislu svog shvaćanja stvaralaštva, nego je u njima vidio samo elemente etike otkupljenja. Nema sumnje da je ovdje posrijedi određena neusklađenost, ako ne i proturječnost Berdjajevljevih prosudbi o povijesnom kršćanstvu.

4. ZAKLJUČAK

Na temelju iznesenog možemo zaključiti da je prema Berdjajevu čitav ovaj svijet grješan, jer je nastao kao posljedica grješnog pada. Grješnost svijeta očituje se u njegovim temeljnim strukturama kao što su prostor i vrijeme, logički i prirodni zakoni, razni društveni pritisci na pojedinca i nužnosti koje dokidaju slobodu. Takav svijet otežava stvaralačke uzlete, jer se opire svakoj promjeni i preobrazbi.

Ali on je ipak promjenjiv; stoga pojedinci i skupine griješe ako mu se prilagode i prihvate ga kao neupitnu datost. Stvaralaštvo je ne samo nijekanje palog nego i težnja za ostvarenjem novog, drukčijeg svijeta. Iako stvaralaštvo u ovom svijetu uvijek iznova doživljava neuspjeh, tako da se njegovi rezultati čak okreću protiv onoga tko ih je proizveo, ono ipak nije besmisleno, jer i kao takvo nagoviješta prolaznost i promjenljivost ovoga svijeta. A konačna pobjeda stvaralaštva nad objektiviranim svijetom dogodit će se kada ono ne bude samo individualni čin, nego i društveno-povijesno djelo. Tome treba dodati da je, prema Berdjajevu, istinsko stvaralaštvo uvijek ne samo ljudsko nego i božansko djelo, rezultat slobode i milosti, bogočovječji čin.

Kršćanstvo je religija slobode i stvaralaštva, ali kršćani to nisu otkrili, nego su moral evanđeoske stvaralačke ljubavi sveli na etiku zakona i poslušnosti, uspijevajući jedino asketskim podvizima sačuvati nutarnju slobodu u odnosu na ovaj svijet i njegove zakone. Zbog toga povijesno kršćanstvo snosi veliku odgovornost za neuspjeh povijesti, jer nije ispunilo svoju zadaću da je preobrazi. Jednom riječi: neotkrivanje i zapostavljanje stvaralaštva najveći je i najteži

grijev povijesnog kršćanstva. A to znači da je potrebna nova kršćanska duhovnost, kako bi kršćanstvo u budućnosti moglo ispuniti zadaću koju mu je Krist namijenio.

Usporedimo li Berdjajevljevu misao o grijehu i njegovu nadvladavanju sa sličnim učenjima njegova vremena, otkrivamo njezinu dubinu i specifičnost. O palom svijetu su istovremeno s našim autorom govorili marksisti i egzistencijalisti, ali rijetko je tko kao on tako duboko uronio u metafizičke i religiozne korijene i razloge takvu stanju. O grješnoj prilagodbi palom svijetu također su mnogi govorili, napose egzistencijalisti. Ali jedva je tko kao Berdjajev jasno i nedvosmisleno pokazao kako nije dostatna samo nekakva površna pobuna ili promjena izvanjskih struktura da bi se čovjek oslobodio od vlasti palog svijeta, nego se za to traži korjenito obraćenje čovjeka, koje nije moguće bez Božje pomoći. Dok su mnogi u njegovo vrijeme računali samo s ljudskim silama u stvaranju drukčijeg svijeta, i u skladu s time kritizirali kršćanstvo, kako bi ga definitivno isključili iz povijesnih procesa, Berdjajev je, uvjeren da se novi svijet može graditi samo na kršćanskim principima, prema kršćanstvu blagonaklono kritičan, iako zbog toga nije i manje oštar. Upravo u tom smislu tvrdi da je Krist, kao onaj u kojem je ljudsko i božansko skladno ujedinjeno, princip i smisao cjelokupne povijesti. Po svemu tome Berdjajevljeva filozofija grijeha i stvaralaštva prepoznatljivo je kršćanska, unatoč nekim problematičnim postavkama.

AN OUTLINE OF BERDJAJEV'S THOUGHT UNDER THE ASPECT OF PERSONAL AND SOCIAL DIMENSION OF SIN

Summary

In Berdjajev's philosophical work there is no systematic treatise on the sin in a classic sense. The talk about the sin is most often implicit and comes up only in the reflections on the fallen and ideal condition of the world and man. In this respect, Berdjajev uses the expression "objectivation" as a synonym for sin, while the creative nonacceptance of

objectivation is synonym for virtue. Interpreting his philosophy under this aspect, the author reveals in it three dimensions of sin and gives a brief outline of them. These dimensions are: objective, subjective and christian. According to what has been said, we come to the following conclusions: Historically, Christianity bears great responsibility for the failure of history, as it has not fulfilled its task to transform it. Berdjajev, as hardly anybody, plunged into the metaphysical and religious roots of the fallen world. At the same time, he shows clearly and unambiguously that if man wants to get rid of the power of the fallen world he has to be radically converted, which is not possible without God's help. Berdjajev is convinced that the new world can be built only on the Christian principles.